

ПРИВРЕДНИ УГОВОРИ У СОЦИЈАЛИСТИЧКИМ ЗЕМЉАМА

У правима социјалистичких земљама источне Европе, привредни уговор није ни по суштини ни формално исто што и „трговачки посао“ односно условно речено, „трговачки уговор“ права капиталистичких земаља. Уопштено говорећи „привредни уговор“ социјалистичких права, прецизније, права социјалистичких земаља источне Европе је уговор подруштвљене привреде — уговор, дакле, путем којег се остварује процес репродукције у сфери подруштвљене привреде. А то значи да тај уговор настаје и реализује се на подлози и у остварењу задатака и циљева друштвене својине.

Но, ако се може дати оваква уопштена дефиниција привредног уговора која би могла важити за сва права социјалистичких земаља, то не значи да постоји јединствено схватање и јединствен појам тог уговора у тим правима. Напротив, постоје знатне разлике и у погледу концепта тог уговора; у погледу његове функције, његових видова и његове садржине. Међутим, треба најпре истаћи да у правима источноевропских социјалистичких земаља не постоји категорија „трговачког посла“ и из њега изведени појам „трговачког уговора“ који не би био ништа друго него акцесоријум трговачке делатности, као што је то случај у правима капиталистичких земаља. Уместо тога постоји категорија „привредних уговора“ као посебне групе уговора између социјалистичких организација. Постоје разлике и у дефиницији привредног уговора и у погледу његовог места у законодавству и судској пракси, тј. у правном систему тих земаља.

1. У совјетском грађанском законодавству (Основи грађанског законодавства из 1961. године и Грађански законик од 1964) привредни уговори не третирају се као издвојена категорија уговора нити као посебна група грађанско-правних уговора. Иако се у тим законодавним актима термин „привредни уговор“ не употребљава, извесне норме којим се регулише закључење и испуњење уговора, односе се на привредне уговоре као уговоре који се закључују између социјалистичких организација у вршењу њихове привредне делатности (на пример принципи: реалног испуњења (чл. 36. Основа) сарадње и узајамне помоћи (чл. 168. Грађанског законика РСФСР), економичности испуњења (чл. 168. Грађанског законика РСФСР). Закључење и испуњење многих видова при-

вредних уговора регулисани су специјалним нормативним актима Савета министара СССР-а, Савета министара совјетских република и других органа који имају право издавања нормативних аката.

Појам привредног уговора као извојене категорије уговора није општеприхваћен у совјетској правној литератури. Цео низ научника третира те уговоре као посебну групу грађанскоправних уговора и у ту групу не укључује све привредне уговоре које међусобно закључују предузећа и организације у вези са остварењем њихове привредне делатности, него само овај или онај њихов део из разних узрока. Према овој групи научника општа правила о уговорима важе и за привредне уговоре који се према њима односе као специјални појам према генусном. С обзиром на ту чињеницу, општа правила примењују се на привредне уговоре не увек у чистом виду и без икаквих одступања, него уз примену својствене им специфике која није позната другим уговорима совјетског грађанског права. Таква специфика је карактеристична за целу групу уговора који се закључују у односима између социјалистичких организација.⁽¹⁾ С обзиром да у совјетском грађанском законодавству не постоје опште норме које би важиле за привредне уговоре нити постоји посебан закон о привредним уговорима, неопходно је — каже совјетски правник Иоффе укључити у совјетски Грађански законик и такве опште норме које би важиле само за привредне уговоре.⁽²⁾

2. У пољском праву се такође не третирају привредни уговори као посебна категорија уговора за коју би важила посебна правила. Грађански законик Народне Републике Пољске (од 1974.), исто као и Грађански законик СССР-а почива на принципу јединства грађанског права те његове норме регулишу односе који, у светлу закљученог уговора, настају између организација „подруштвљене привреде“ (социјалистичких организација), између физичких лица као и између јединица подруштвљене привреде и физичких лица.⁽³⁾

С обзиром на горе изложено, правне норме садржане у пољском Грађанском кодексу које се односе на уговоре, посматране са гледишта субјектата, формулисане су или „неутрално“ тј. без указивања на које субјекте се оне односе (на пример Уговор о купопродаји — чл. 535 и сл.), Уговор о делу: чл. 627 и сл., Уговор о зајму — чл. 720 и сл. и др.) или са указивањем на дејства у односу само на неке субјекте.

Према томе уговори које закључују јединице подруштвљене привреде обухватају: а) *уговоре* у којима као субјекти иступају искључиво јединице подруштвљене привреде (нпр. уговор о испоруци, уговор о грађењу и тд. или само, али обавезно, у својству једне стране уговора (нпр. уговор о контрахирању) б) *уговоре* у којима субјект може бити како јединица подруштвљене имовине тако и друга лица (нпр. уговор о купопродаји, уговор о заступништву); в) *уговоре* који нису именовани у Грађанском кодексу него су — с обзиром да су коришћени у подруштвљеном промету — регулисани посебним прописима предвиђеним управо за тај промет (нпр. уговоре о истраживачким радовима, уговоре о

(1) О. Иоффе, *План и уговор у социјалистичкој привреди* (на руском) Москва, 1971, стр. 72.

(2) *Ibid.*

(3) Бар, Ленговска, Балска, *Правна питања управљања и планирања у области народне привреде у Пољској* у: „Планирање и управљање привредом“, Москва, 1976, стр. 248.

извођењу пројектантских радова, уговоре о извођењу геолошких радова, и тд.).

У пољској правној литератури термином „привредни уговори” означавају се сви горе наведени уговори у којима се као стране појављују јединице подруштвљене привреде, било да су субјекти у уговорном односу искључиво јединице подруштвљене привреде било да то својство има само једна страна.(4)

Као што се види, у пољском праву нема прецизног обележја за привредни уговор, у пољској правној литератури понекад се указује, као и у правној литератури других социјалистичких земаља, да је карактеристика привредног уговора његова тесна повезаност са планом, тј. да је типична црта уговора у подруштвљеној привреди, да јединице подруштвљеног промета посредством закључења и испуњења уговора реализују планске задатке.(5) Истина је, истиче се, да интензивност утицаја плана на уговор зависи највећма од карактера делатности која се уговором регулише: интензивност утицаја плана је знатно већа у области инвестиционе изградње него у сфери робног промета.(6) Но, разлика је квантитативна, а не квалитативна.(7) Управо због тешкоћа везаних за издвајање појма привредног права у пољској правној литератури мало је распрострањена употреба појма привредног уговора. Много је више раширена деоба уговора по њиховом предмету уместо по интензитету повезаности са планом. Тако се према овој концепцији уговори деле на оне чији је предмет „размена вредности” (на пример уговор о испоруци и купопродаји); на оне чији је предмет „размена услуга” (уговори који се односе на инвестициону изградњу) и на оне чији је предмет „организација сарадње међу јединицама подруштвљене привреде”. Ту улазе уговори о кооперацији и уговори о разним формама привредне сарађе.

Што се тиче уговора о кооперацији, његова садржина је испорука робе или услуга. Ипак, његова правна квалификација је спорна; постоји мишљење, с обзиром да испуњава специјалне функције (доприноси извршењу планске дисциплине и реализацији планских задатака; инструменти дугорочног планирања; доприноси његовој основаности и реалности) да су то уговори *sui generis*.(8)

Посебан значај у пољском праву имају тзв. *привредни споразуми*. Њихов је циљ постизање јединства у области планирања и координацији привредних делатности. Њихов правни режим је утврђен посебним правним прописом.(9) Ови споразуми могу се односити на стандардизацију производње, њену специјализацију, асортиман, заједничко истраживање тржишта, организацију транспорта, одстрањење конкуренције међу обједињеним привредним јединицама итд. Карактеристична црта свих споразума је мултилатералност и разнообразност предмета. Осим тога, учешће у тим споразумима има већином обавезан карактер, а њихова садржина се одређује актима органа привредног управљања, што се

(4) *Ibid.* стр. 249.

(5) *Ibid.*

(6) *Ibid.*

(7) *Ibid.*

(8) *Ibid.* стр. 252 и даље.

(9) *Одлука Савета министара Пољске од 14. јуна 1965. о сарадњи и привредној координацији*, М. П, 1965, Но 33 поз. 178.

у правној теорији критикује као један од узрока непотребног формализма тих споразума.(10)

3. Питање тзв. привредних уговора регулисано је у мађарском праву на тај начин, што је у Грађански законик од 1959. унета посебна категорија уговора под називом „плански уговори“. Тај одељак Грађанског законика садржи правила којима се регулишу уговори из области привредних делатности између социјалистичких организација. Предвиђено је да су социјалистичке организације, у интересу остваривања народног привредног плана обавезне — уколико прописом није нешто друго предвиђено — да закључују између себе уговоре за све услуге у области изградње, производње и снабдевања производима (пар. 397). Та правила не садрже одредбе о врстама и типовима „планских уговора“ већ само апстрактна правила о односима између плана и уговора и о неким специфичностима тих уговора. Ту је реч о времену закључивања тих уговора (закључују се по правилу после одобрења плана у року који је одређен правним прописима, а може се предвидети закључивање уговора пре одобрења плана, с тим што ће се евентуално изменити уговор по одобрењу плана (пар. 398), о форми у којој се плански уговори закључују (писмена форма) с тим што непоштовање форме, уколико прописи не предвиђају другачије, не повлачи ништавост уговора (пар. 359); о садржини планских уговора (која се одређује на основу одобреног плана предузећа, итд. — пар. 400 и сл. Грађанског законика); и о измени и престанку планских уговора (пар. 403) и о повреди планских уговора (пар. 404—408 Грађ. законика, итд.).

У одељку Грађанског законика посвећеном планским уговорима нема одредаба о конкретним уговорима кроз које би се изражавала веза између плана и уговора. Пракса је показала да су у највећем броју случајева закључивани плански уговори о испоруци и плански уговори о делу.(11)

После увођења у живот „привредне реформе“ (1965) поставило се питање ревизије грађанског законодавства које би требало да одражава уговорне односе у које ступају социјалистичке организације. У надлежним стручним службама (Комисија за принципијелна правна питања) било је предлога да се приступи изради привредног законика у којем би била изражена концепција привредног права одвојеног од грађанског права; било је мишљења да се у Грађанском законнику створи посебан одељак посвећен привредним уговорима којим би били регулисани конкретни привредни уговори; предлагано је такође да се поделе уговори на оне који се односе на социјалистичке организације и оне који се односе на приватна лица.(12) Остало се при ранијем схватању које је преовладало приликом израде Грађанског законика (од 1959) да нема места поделити на грађанско и привредно право те припрема израде привредног законика не долази у обзир; да се могу вршити измене Грађанског законика само у случају ако то захтева увођење новог система управљања привредом и да будуће регулисање, уколико до њега дође, у оквирима измена Гра-

(10) Бар, ... *op. cit.* стр. 253.

(11) Хамати, *Правна питања управљања привредом у Мађарској Народной Републици* (на руском) у „Планирање и управљање привредом у земљама СЕВ-а“, 1976, стр. 105.

(12) *Ibid.*

ћанског законика, треба да одражава уговоре које међусобно закључују социјалистичке организације.

Ипак, тенденција дебиروقратизације привреде је у Мађарској видна. Тако у ранијем систему управљања привредом стране (социјалистичке организације) су закључивале оне типове уговора који су им наложени. Сада, међутим, на том плану нема ограничења и стране саме бирају тип уговора.(13) Уз то, привредни уговори се не закључују само на основу обавезних планских показатеља, јер сада уговор у суштини у целини и у потпуности одређује садржину производно-привредне делатности социјалистичке организације, уколико се не установе обавезни плански задаци.(14)

Треба напоменути још и то да се као важно питање у новом систему управљања и планирања поставило како остварити координацију делатности предузећа без примењивања наредби „одозго“. У ту сврху предузећа користе различите уговорне форме. Најчешће су у употреби уговори о кооперацији који изражавају начин сарадње међу предузећима. Сматра се да је појава ових уговора важна нова црта уговорне праксе у Мађарској.(15)

4. У Чехословачкој Социјалистичкој Републици, Немачкој Демократској Републици, Социјалистичкој Републици Румунији и Социјалистичкој Републици Бугарској, привредни уговори су регулисани посебним законодавним актима.

а) У Чехословачкој је питање привредних уговора регулисано у склопу привредног законика којим су на концентрисан начин регулисани привредни односи (Привредни законик Чехословачке од 1964 — No 109/1964), а у осталим земљама су донети посебни закони који се односе само на привредне уговоре (Закон о уговору Немачке Демократске Републике 1965; Закон о привредним уговорима Румуније од 1969; Наредба о уговорима Бугарске 1970. утврђена Одлуком Савета министара, „Службени лист Бугарске“, 1970, No 98).

У свим овим законодавним актима се у мањој или већој мери одступило од ранијег регулисања које субјектима уговорних односа није остављало готово никакву или минималну слободу у одређивању узајамних права и обавеза.

Привредноправни односи између социјалистичких организација у Чехословачкој су најпре били регулисани Законом о привредним односима међу социјалистичким организацијама од 1958. године,(16) а затим Привредним законом од 1964. године. Тим Законом је концентрисано регулисање које је раније било садржано у низу правних аката; он је сјединио правним уређењем привредне односе међу социјалистичким организацијама, управљање „народном имовином“ и „народним предузећима“ нарочито планирање и финансирање. У њему се најдетаљније регулишу узајамни привредни односи социјалистичких организација и ту

(13) *Ibid.* стр. 105.

(14) Ш. Берени, *Односи између предузећа и органа државне управе у новом систему привредног управљања у „Annales Universitatis scienciorum Budapestincensis...“ Sectio Juridica, T. 9. 1968.*

(15) Хармати, *Правна питања управљања привредом у Мађарској у „Планирање и управљање...“* (на руском), Москва 1976, стр. 107.

(16) В. превод овог Закона, 1960, изд. Института за упоредно право (серија Е-Но 21).

је његово тежиште.(17) Поред општих одредаба о привредним облигацијама.(18) Привредни законик чехословачке садржи правила којима се регулишу поједини видови привредних уговора: уговори о испоруци продукције; уговори о испоруци инвестиционе изградње и извозног индустријског комплекса; транспортни уговори и уговори о другим начинима сарадње између социјалистичких организација.(19) Субјекти ових уговора су социјалистичке организације. Ако партнери у уговорима нису социјалистичке организације, на те уговоре се не примењују одредбе Привредног законика него се примењује Грађански законик (од 1974.). При закључивању привредних уговора важи начело слободног избора испоручиоца (добављача) и купца и начело узајамног споразума социјалистичких организација о садржају привредних облигација. Но, оно се не своди на то јер правно регулисање привредних облигација између социјалистичких организација није само израз робно-новчане природе тог односа, већ је истовремено израз чињенице да су ти односи у социјалистичкој економици плански организовани и управљани „да имају планску природу“.(20) У ранијем периоду који је био карактеристичан за Закон о привредним односима од 1958. године, планска природа привредних облигација, тј. њихов однос према плану сводила се искључиво на обезбеђење испуњења планом подробно утврђених планских задатака. Привредне организације у односу према плану су у суштини испуњавале ту функцију.(21) Међутим, тежња је да се постепено функција привредних облигација у односу према плану измени тако да оне — настале путем закључења привредних уговора — постану основа планова предузећа и база целе привредне делатности социјалистичких организација.(22) У вези с тим треба споменути улогу коју у том погледу треба да одиграју споразуми о припреми за испоруке продукције. Појам тог споразума је утврђен у оквирима Општих правила о привредним уговорима (пар. 116 Привредног законика, у вези са Законом № 138 од 1970. и због тога су ти споразуми постали основица за закључење свих типова уговора. Значење тог споразума је у томе што се једна или неколико организација обавезују да ће до одређеног рока и у претпостављеном обиму закључити уговор.(23)

б) Проблематика привредних уговора у Немачкој Демократској Републици је регулисана Законом у уговорном систему у социјалистичкој привреди од 25. фебруара 1965. (Закон о уговору који је дошао на место старог Закона о уговору од 11. децембра 1957) који, према налажењу законодавца Немачке Демократске Републике, у условима створеним „новим системом планирања и руковођења народном привредом“ није више одговарао.

Према систему који је био на снази до ступања на снагу новог Закона о уговору, привредни уговор је био чисто само „привесак планира-

(17) Стуна, *Појам и предмет чехословачког привредног права* (на чешком у: „Хосполарске право“, Праг, 1966, стр. 30 и даље.

(18) Кларр, *О новим кодификацијама...*, Предговор уз превод Грађанског законика од 1964, стр. 10 и сл.

(19) Пар. 113-360 *Привредног законика Чехословачке*.

(20) Стуна, *op. cit.* стр. 30 и даље.

(21) *Ibid.*

(22) *Ibid.*

(23) Чапек, Луби, *Планирање и управљање народном привредом у Чехословачкој* (на руском) у „Планирање и управљање привредом у земљама СЕВ-а“, 1976, стр. 344.

ња” и као такав је у суштини репродуковао оно што је од стране државних органа планирања било одређено као плански задатак предузећа. Самосталност и иницијатива предузећа која су закључивала привредне уговоре била је сведена на најмању меру која се састојала у прецизирању и конкретизацији планских задатака.(24) Функција привредног уговора у новом систему планирања инаугурисаном 1965. престала је, или је требало да престане бити „привезак плана” и постао је односно требало је да постане правни инструмент „припреме, конкретизације и извршења планова” (пар. 3, ст. 1 Закона о уговору). Из ове функције привредног уговора произлазе два принципа уговорног права Немачке Демократске Републике који су нашли израза у Закону о уговору од 1965. а то су, с једне стране, дужност закључивања уговора о испорукама и чинидбама (пар. 8. ст. 1 и пар. 26) и, с друге стране, формирање уговора под сопственом одговорношћу предузећа (пар. 8 и сл.). Дужност закључивања уговора се конкретно изражава у могућности закључивања уговора о „Једнократним или сукцесивним чинидбама”, са роком од више година, једне године, пола године, тромесечја, једне сезоне или на неки други период (пар. 8, ст. 1 Закона о уговорима). Сам Закон, пак, усмерава предузећа на закључивање дугорочних уговора који треба да обезбеде њихову „дугорочно организовану сарадњу (пар. 11, ст. 1 Закона о уговору). То би требало да значи да закон полази од тога да сама предузећа, а не њима надређени државни орган могу најбоље проценити могућност, обим и моделитете дугорочне производне сарадње.(25) Из овакве улоге привредног уговора следи да однос плана и привредног уговора, како се он поставља у праву Немачке Демократске Републике, није механички него функционалан; уговор није само одраз планских показатеља и на тој основи изражених планских задатака, него стваралачки допринос не само спровођењу плана него и њиховом реалном уобличењу. Оваква функција привредног уговора је, између осталог, дошла до изражаја у одредби Закона о уговору у којој се каже да органи који врше планирање треба да „при изради и саглашавању и потврђивању планава...” воде рачуна о закљученим уговорима (пар. 26, ст. 1 Закона о уговорима).(26)

У правној литератури Немачке Демократске Републике истиче се да се путем привредних уговора врши ефективно оформљење узајамних односа између предузећа и комбината, тј. између социјалистичких робних произвођача.(27) Та функција се врши помоћу тзв. *уговора испуњења* (испорука, дело итд.), *уговора о кооперацији*, *уговора о координацији* и *уговора о организацији*.

Уговори испуњења регулишу односе међу предузећима и комбинатама као робним произвођачима. Предмет ових уговора је испорука, признање и примена научнотехничких достигнућа, производња, реконструкција и пуштање у погон завода, производња услуга, давање на коришћење ствари и зграда, новчаних средстава, превоз робе и др. Закон

(24) В.: О. Spitzner, *О закону о уговору 1965.* у „Зборник радова о страном и уговорном праву” у издању Инст. за упоредно право, 1966, стр. 418.

(25) В. Круљ, *Предговор уз превод Закона о уговору*, у издању Института за упоредно право, 1976, стр. 4.

(26) *Ibid.* стр. 4-5.

(27) В.: Pflücke, *Правни проблеми привредног управљања и планирања у ДДР у „Планирање и управљање...”, 1976, стр. 159.*

о уговору (од 1965). регулисао је уговор испуњења као основну форму свих видова испуњења и самим тим на уопштен начин регулисао структуру права и обавеза и услове тих уговора (пар. 34—52).

Уговори о кооперацији регулишу у принципу и на други рок производну сарадњу између партнера, касније остварују орговарајући однос размене и припремају уговоре испуњења. Следствено, ови уговори се не примењују тамо где је већ могуће и целисходно закључење дугорочних уговора испуњења.(28) Овде партнери дејствују са перспективом да касније ступе у односе испуњења, но сам обим испуњења се још не одређује.

Уговори о координацији могу се применити и у различитим сферама координације управне или привредне делатности.(29) Ови уговори називају се и координационим споразумима, обично онда када су партнери органи привредног управљања, првенствено „обједињења народних предузета“ (параграфи 27—29 Закона о уговору).

Уговори о организацији (уговори о образовању привредних друштава) регулишу образовање привредних друштава (скупина), заједница у интересу концентрисаног или централизованог остварења одређених функција учесника. Овим се ствара нова организација која стиче правни субјективитет.(30)

Термин „привредни уговор“ се узима сада много шире него раније. Тај појам обухвата све форме изражавања заједничких решења субјеката привредног права у уговорној форми.(31) Привредни уговор је, дакле, према правним схватањима која су усвојена у Немачкој Демократској Републици, правна форма у којој се изражавају заједничка решења о циљевима и о спровођењу сарадње у економским односима између партнера. Он није само инструмент реализовања планских задатака, јер су уговорни партнери дужни да своје предлоге плана и планове предузећа израде водећи рачуна о обавезама преузетим уговором. (В. пар. 4, ст. 2 Закона о уговору). Према томе, привредни уговор према концепцији усвојеној у Закону о уговору „служе припреми, конкретизовању и извршењу планова... Треба напоменути да је у правној теорији и пракси све више реч о функцији привредних уговора у процесу планирања.(32) и нужности да се изврше даљи „озбиљни“ напори где се улога привредних уговора у процесу планирања повећава“.(33) При томе се истиче да се привредни уговори исказују како као правна форма довођења планских решења до испуњења, тако и као конкретизација и преображавања и реализације тих решења.(34)

в) Питање привредних уговора у Румунији је регулисано такође посебним законом (Закон № 71 од 29. децембра 1969. о привредним уговорима). У односу на раније стање важеће пре доношења горе споменутих Закона, улога привредних уговора се битно изменила. Привредни уговори се више не закључују након установљења планских задатака од

(28) *Ibid.* стр. 159.

(29) *Ibid.* стр. 166.

(30) *Ibid.* стр. 166.

(31) *Ibid.* стр. 160.

(32) В. на пр. пар. 8, ст. 1 и пар. ст. 2. *Уредбе о предузећима, комбинацијама и обједињенима народних предузећа*, одлука о планирању, део 1/пар. 12 *Уредбе о састављању билтена*.

(33) Pflücke, *op. cit.*, стр. 167.

(34) *Ibid.* стр. 167.

стране централних и управних власти, тако да уз административну дужност долази цивилна обавеза да се конституише уговорна обавеза која пада на социјалистичку организацију.(35) То значи да, према новом Закону, нема више „планских уговора“ чије је закључење обавезно за социјалистичке организације које су поименице означене у планском решењу, чији је главни садржај одређен у самом планском решењу, а воља страна ограничена на споредне елементе уговора — његове детаљне одредбе. Сада се привредни уговор мора закључити пре израде годишњих планова којима закључени уговори сачињавају основицу.(36) Према томе, функција привредног уговора састоји се у томе да служи за основ годишњих планова на бази предвиђања обухваћених петогодишњим планом (перспективним планом), функција инструмента планирања) и да конкретизује одвијање привредних односа између социјалистичких организација у погледу испоруке производа, извршења рокова и престације услуга(37) (функција инструмената реализације планирања).

Потребно је истаћи да социјалистичке организације — да би привредни уговор могао испунити функцију инструмента планирања — морају заштитити привредне уговоре пре почетка планског периода у зависности од специфичности производње, а за извесне производе (основне сировине, опрему итд. чија производња захтева дужи време) чак најмање шест месеци пре почетка планског периода (чл. 301).

Најзначајније одредбе Закона од 1969. су следеће:

Законом је предвиђено ко може бити странка у привредном уговору (привредне јединице са статусом централе, јединице са сопственим привредним управљањем, као и друге организације које имају статус правног лица (чл. 5, ст. 1)). Предвиђено је да привредни уговори морају бити закључени у писменом облику (*forma ad probationem*) (чл. 10 ст. 1) и да могу бити дугорочни, годишњи и са још краћим роком у зависности од споразума страна и предвиђањима државног плана (чл. 8).

Што се тиче садржине привредног уговора ваља напоменути да су стране дужне да ускладе клаузуле уговора са императивним одредбама закона. Ако то не учине, противзаконита клаузула ће бити ништава и она ће бити замењена законском одредбом која је прекршена; само онда ако је замена ништаве клаузуле немогућа, уговор ће у целини бити ништав (чл. 11. Закона о привредним уговорима)(38). У погледу извршења привредног уговора, принцип је да се оствари реално извршење (у натури), јер само тако извршење обезбеђује остварење плана националне економије.(39) (чл. 12, став 1. поменутог Закона). Реално испуњење обезбеђује и одредба Закона по којој је једнострани раскид привредног уговора забрањен (чл. 12, ст. 2 поменутог Закона). Но стране могу споразумно изменити клаузуле закљученог уговора (чл. 12. ст. 3. поменутог закона).

(35) Jonasco, Barasch, *Привредни уговори у праву Социјалистичке Републике Румуније* (на француском), у „Revue internationale de droit comparé“, No 4, 1965, p. 887 и даље.

(36) А. Jonasco, *Проблем аутономије привредног права...* у „Rinck: Begriff und Principien des Wirtschaftsrechts. Frankfurt, Berlin, 1971 p. 119.

(37) *Ibid.* p. 110-111

(38) Jonasco, Barasch, *op. cit.* vol. I, p. 374 и даље.

(39) А. Jonasco, *op. cit.* p. 114.

У циљу обезбеђења уговореног квалитета производа чија је испорука предвиђена уговором, корисник има право да у току израде производа контролише начин на који испоручилац извршава клаузуле уговора које се односе на квалитет (чл. 14. ст. 1. поменутог закона). У складу са тим, забрањује се испорука производа који не одговарају одредбама о квалитету садржаним у привредном уговору (чл. 14, ст. 3. поменутог закона).

Ради обезбеђења извршења уговора, Закон предвиђа одредбу по којој ће надређени орган бити дужан — у случају да се констатује појава извесних узрока који немају карактер „више силе“ који могу једну од страна ставити у немогућност да изврши уговор — да предузме нужне мере у циљу извршења уговора (чл. 19). Ако надређени орган у томе не успе, организација — дужник неће бити ослобођена обавезе да изврши уговор.(40) Она ће то бити само ако су у питању догађаји који сачињавају „вишу силу“ (чл. 22. Закона), и ако је страна која је била спречена да изврши своју обавезу о томе обавестила другу страну у року од пет дана од настанка овог узрока и ако јој, у року од 15 дана пре-да сва потребна документа којим се докazuje наступање поменутог узрока (чл. 22. Закона о привредним уговорима).

г) У Бугарској је питање улоге и функције привредних уговора регулисано „Наредбом о уговорима“ (која је утврђена Одлуком Савета министара Бугарске од 1970).(41) Ту се каже да социјалистичке организације међусобно закључују уговоре у сагласности са циљевима и задацима јединственог плана социјалистичког економског развитка земље. Као такви, привредни уговори сачињавају „правну форму имовинских односа социјалистичких привредних организација у сфери репродукције“.

Субјекти привредних уговора су у првом реду крупне социјалистичке привредне организације Државно привредно обједињење (ДПО) и аграрно индустријски комплекси (АИК) и њихове привредне јединице (подраздељења) било да имају статус филијале, тј. правног лица или да га немају. Ови последњи могу учествовати у директним уговорним односима али само по основу и за рачун ДПО.

Привредни уговори се могу у бугарском праву делити на планске и непланске уговоре. Критеријум за ову поделу је интензитет везе уговора са планом. Када се каже да неки уговори имају плански карактер, имају се у виду уговори који су непосредно и директно усвојени планом, тј. конкретним планским задацима (ако се измени или престане плански задатак мења се, односно престаје и сам уговор).(42)

Када је реч о непланским (или регулисаним) уговорима, веза са планом је „знатно мање интензивна“ и није директна. Настанак уговора и његове могуће измене или престанак не зависе од постојања планског задатка него од саме воље уговорних страна(43).

У правној теорији се истиче да су у широком смислу сви привредни уговори планског карактера, јер су у овом или оном степену везани са захтевима плана. При подели на планске и непланске уговоре има

(40) А. Jonasco, *op. cit.* p. 116.

(41) Костов, Лалев, Големинов, *Правни проблеми управљања привредом у НР Бугарској* (на руском) у „Планирање и управљање...“, стр. 58.

(42) *Ibid.*, стр. 59.

(43) *Ibid.*, стр. 59.

се у виду не та општа веза (директна или индиректна) привредних уговора са планом, него степен интензивности у којем се испољава сама веза.(44)

Што се тиче привредних уговора планског карактера може се констатовати еволуција у погледу извора обавезности тих уговора. Раније, извор је био у индивидуалним планским актима који су стављали на обе уговорне стране одговарајуће планске задатке; сада у условима привредне реформе поред индивидуалних планских аката (познатих сада под називом обавезних показатеља и лимита по петогодишњим и годишњим плановима), то су и други правни акти перспективни и координациони уговори. Овим уговорима стичу дате социјалистичке организације искључиво право на закључење одређених врста уговора. Но, закључење координационих уговора није обавезно, и њих закључују по свом нахођењу привредне организације. Поред тога, надлежни државни органи могу издати и друге акте на основу којих се закључују привредни (плански) уговори (пар. 3, ст. 1 Наредбе о уговору).

Други нови моменат у погледу развоја категорије планских уговора је у томе, да је раније за постојање таквог уговора био нужан двострани извор обавезности. Сада, међутим, тој категорији припадају и привредни уговори који настају на основу једностране обавезности. То су на пример уговори о набавци пољопривредних производа; то су даље уговори који настају онда кад једна страна има искључиво право на закључење одређених видова уговора. Тада је друга страна дужна да прихвати учињени јој предлог (понуду) за закључење уговора, али сама није обавезна да учини такав предлог.(45)

Већ смо рекли које су социјалистичке организације субјекти привредних уговора. То су крупне привредне организације (ДПО) и (АИК) и „подраздељења“ тих организација или газдинства која улазе у те организације. Привредни уговори које закључују крупне привредне организације разликују се од привредних уговора које закључују „подраздељења“. Крупне привредне организације закључују координационе уговоре и централизоване директне робне уговоре, а „подраздељења“ односно „газдинства“ закључују директне робне уговоре.

За разлику од ранијих стања када су државна привредна обједињења и аграрно-индустријски комплекси само указивали помоћ својим „подраздељењима“ при закључењу уговора, сада те крупне организације директно учествују у уговорима као уговорни партнери у координационим уговорима чији је предмет у принципу координациона делатност и у (централизованим) директним робним уговорима, чији је предмет обезбеђење конкретне продукције, на пример испорука одређене количине робе, сировина, материјала и др. Директне робне уговоре могу закључивати филијале ДПО (које имају статус правних лица) са другим филијалама истог ДПО или другог ДПО као и са другим ДПО, итд. „Подраздељења“ која немају статус филијала могу такође учествовати у директним уговорним односима, али само на основу и за рачун ДПО.(46)

(44) *Ibid.*

(45) *Ibid.* стр. 61.

(46) *Ibid.* стр. 63.

Координациони уговори у бугарском привредном праву су релативно нов институт. Први пут је био предвиђен нормативно 1935. године. У правној литератури се истиче да је искуство потврдило неопходност коришћења тих уговора. Они могу служити за заједничко прецизирање, конкретизовање и спровођење низа мера везаних за развој и усавршавање материјалне производње, за кооперирање и за организацију робних уговорних односа између „подраздељења”, ДПО и АИК, итд. Треба приметити да закључење координационих уговора није обавезно и да се они закључују по нахођењу самих привредних организација.(47)

д) *Повећање улоге привредних уговора.* Из изложеног се може закључити да је у земљама „реалног социјализма” повећана или постоји тенденција ка повећању улоге привредних уговора. То долази отуда што су у области планирања повећана права предузећа, на бази претпоставке да предузећа, а не њима надређени државни орган могу најбоље оценити могућности, обим и модалитете дугорочне производне сарадње. Привредни уговор није више само „привезак планирања”, већ је постао одбодно треба да постане инструмент планирања — правни инструмент, као што се каже у Закону о уговору Немачке Демократске Републике „припреме конкретизације и извршења планова” (пар. 3, ст. 1. Закона о уговору). Полазећи од овога, може се рећи да се план формира на основу уговора, уговор није само одраз планских показатеља и на тој основи изражених планских задатака, него треба да стваралачки допринесе реално постављању и уобличењу плана. План се ствара на основу претходно закључених привредних уговора.(48) Раније је практиковано утврђивање планских задатака предузећа на основу великог броја детаљних показатеља, смањивало је њихову оперативну самосталност у области планирања њихове делатности. Сада се у свим социјалистичким земљама Источне Европе иде за тим да се смањи број показатеља које за предузећа утврђују виши органи и такво смањење је извршено последњих година у свим тим земљама, иако у различитим степенима.(49)

Смањивањем планских показатеља, сама предузећа решавају питања која не улазе у оквир тих показатеља. Самим тим, под тим условима, повећава се улога привредних уговора у производној делатности предузећа. Ово стога што предузећа не одређују показатеље своје производно-привредне делатности (на пример тачну номенклатуру и асортиман артикала које производе) једнострано, него путем привредних уговора у сагласности са предузећима — купцима продукције.(50) Треба приметити да су плански показатељи које утврђују виши органи (иако у смањеном обиму) за предузећа обавезни, осим у Мађарској где се обавезни плански задаци не установљавају, већ се уговором у целини и у потпуности одређује садржина производно-привредне делатности предузећа.(51)

(47) *Ibid.* стр. 62; Spitzner, *op. cit.* p. 418.

(48) Садиков, *Грађанско право у новим условима* (на руском), „Сов. государство и право”, 1967, No 12, стр. 80-81.

(49) Лаптев, *Правни положај социјалистичких предузећа и обједињења* (на руском) у „Социјалистичко, господарство и научно-технолошкаја револуција”, 1975, стр. 161.

(50) *Ibid.* стр. 161-162.

(51) Beregi, *Односи међу предузећима и органима државне управе у новом систему привредног уговарања* (на мађарском), „Annales Universitatis scientiarum budapestensis. . .” Sectio Juridica, T 9, Budapest, 1978.

Повећавањем улоге уговора у сфери планирања, мења се и сама садржина уговора, јер он сада садржи не само имовинске елементе него и планске и организационе елементе. У вези с тим се све више истиче — и тако мишљење се изражава нарочито у совјетској правној литератури — да сада односе између предузећа не треба третирати као чисто грађанскоправне (цивилистичке), него као уговорне односе посебне врсте (*suū generis*) јер се њима регулишу односи који су спадали у искључиву компетенцију управних органа. Према овој тези привредни уговори не би више имали карактер грађанско-правних уговора, не би припадали категорији грађанскоправних уговора, већ би сачињавали посебну категорију уговора карактеристичну за социјалистичке друштвене односе — специфичну категорију којом би се реализовао социјалистички продукциони однос,(52) у којем се привредни уговор јавља као инструмент — беоцуг планирања.(53)

Ово становиште оспорава знатан број правника који примећују да оно не узима у обзир познати став социјалистичког права о „релативној самосталности правних категорија” које се могу користити за регулисање различитих друштвених односа. Према мишљењу Садикова који заступа ово схватање, у овом случају не настају нови односи између државних предузећа „него се врши прерасподела сфере правног регулисања: ширење области грађанскоправног регулисања на рачун административноправног.(54) Ово гледиште доводи до изједначавања грађанских уговора са привредним посматраних са становишта њихове правне природе.

На крају ћемо покушати да осветлимо шта се код нас има сматрати уговором у привреди, у чему је специфичност и значај уговора у нас.

Треба у вези с тим најпре приметити да „уговор у привреди” није сваки уговор који је настао у вршењу привредне делатности уговорних страна. Према нашем праву (чл. 25. Закона о облигационим односима) уговор у привреди настаје само онда: 1) када су обе стране у уговору организације удруженог рада које обављају привредну делатност или друга друштвена правна лица која обављају такву делатност; 2) када су обе стране у уговору имаоци радњи и други појединци који у виду регистрованог занимања обављају привредну делатност; 3) када су стране у уговорном односу: једна организација удруженог рада или друго друштвеноправно лице описано под 1), а друга имаоци радњи и други појединци описани под 2); и 4) када је предмет уговора произашао из вршења привредне делатности коју обављају уговорне стране или је у вези са том делатношћу (чл. 25. Закона о облигационим односима).

Према томе, није „уговор у привреди” — уговор који међусобно закључују појединци који немају статус привредних субјеката или такви појединци са друштвеним правним лицима — привредним субјектима макар да је уговор закључен у вршењу њихове привредне делатности или је у вези са том делатношћу (чл. 25. Закона о облигационим односима — *per arg-a contrario*).

Исто тако не би било „уговора у привреди” ни онда када стране — организације удруженог рада или друга друштвеноправна лица, у свој-

(52) Садиков, *op. cit.* стр. 76.

(53) Лаптев, *Предмет и систем привредног права* (на руском), Москва 1965 стр. 105.

(54) Садиков, *op. cit.* стр. 76.

ству привредних субјеката закључе споразум којим удружују рад и средства или остварују друге појединачне задатке и послове „уз одговарајуће учешће свих учесника у заједнички оствареном дохотку и заједничком сношењу ризика” (чл. 587, ст. 1. ЗУР-а). Ако се пак закључи споразум (уговор) без учешћа уговорних страна у оствареном дохотку и заједничком сношењу ризика, такви споразуми (уговори) се не сматрају самоуправним споразумима (чл. 587. став 2. ЗУР-а).

Из горњег следи, да у нашем позитивном праву треба разликовати уговоре грађанског права (грађанскоправни облигациони уговори); уговоре привредног права (уговори у привреди) и самоуправне споразуме (споразуми којим се утврђују појединачна међусобна права и обавезе учесника уз одговарајуће учешће свију учесника у заједнички оствареном дохотку и заједничком сношењу ризика).

Грађанскоправне (облигационе) уговоре карактерише са гледишта њиховог субјективног састава чињеница, да су уговорне стране или бар једна од уговорних страна појединци (или грађанска правна лица), а са гледишта материјално-привредног, чињеница да је регулисање имовинских односа у сфери материјалних потреба људи.

Што се тиче „уговора у привреди” њихова је карактеристика са гледишта субјективног састава да су им уговорне стране организације удруженог рада или друга друштвена правна лица која обављају привредну делатност, а могу бити и имаоци радњи и појединци који обављају неку привредну делатност, уколико су уговори закључени у обављању делатности које сачињавају предмете њиховог пословања или су у вези са тим делатностима; у погледу материјалнопривредног, ове уговоре карактерише чињеница да је регулисање имовинских односа које су тим уговорима врши, ситуирано у домену подруштвљене привреде тако да предмет уговора не излази из тог оквира.

Треба истаћи да из особености субјективног састава уговора произлазе и друштвено привредне разлике које међу њима постоје. Ипак то није довољно, те треба сматрати недостатком Закона о облигационим односима што не садржи одредбе о особеностима уговора у привреди: у погледу њиховог закључивања, њихове садржине, измена и престанка, одговорности страна у случају повреде уговора у привреди, итд.

Исто тако треба сматрати недостатком Закона о облигационим односима што у њему није прецизирано када се има сматрати да су имаоци радњи и други појединци закључили „уговор у привреди”. Из чл. 25. ст. 2. Закона о облигационим односима произилази да ће то бити увек када су закључили уговор међусобно или са другим друштвеноправним лицима у обављању делатности које сачињавају предмете њиховог пословања или су у вези са тим делатностима. Међутим, оваква одредба је недостатна јер подводи под „уговор у привреди” све уговоре које закључују наведена лица, а то је неприхватљиво. Ту би требало сматрати да је закључен уговор у привреди само онда када лица закључују уговор о удруживању рада и средстава у различитим облицима кооперације и другим видовима пословне сарадње (чл. 66. Устава СФРЈ) уколико наравно нису испуњени услови за закључење самоуправног споразума (види чл. 586. ст. 5 ЗУР-а).

Коначно, као што смо већ рекли, у област имовинских односа спадају и самоуправни споразуми којима се утврђују појединачна међусобна права и обавезе заинтересованих организација удруженог рада, односно других друштвеноправних лица у погледу удруживања рада и средстава или остваривања других појединачних задатака или послова од заједничког интереса уз одговарајуће учешће учесника у заједнички оствареном доходу и заједничком сношењу ризика. Овим самоуправним споразумом и „уговорима у привреди“ је заједничко то што им је субјективни састав исти (организације удруженог рада и друга друштвена правна лица) и што им је домен регулација у области подруштвене привреде, а разлика је у томе што се за самоуправни споразум захтева да је предвидео удруживање рада или средстава или остваривање других појединачних задатака или послова уз, одговарајуће учешће свих учесника у заједнички оствареном доходу и заједничком сношењу ризика“. Остaje, међутим, отворено питање да ли ће се самоуправним споразумом обавезно сматрати споразум којим су утврђена појединачна права и обавезе заинтересованих организација удруженог рада у погледу удруживања рада и средстава уз одговарајуће учешће свих учесника у заједнички оствареном доходу и заједничком сношењу ризика или ће се третирати као „уговори у привреди“ уколико то уговорне стране желе. Наше је мишљење да нема сметњи и да уговорне стране могу слободно одлучити да ли ће се један такав споразум третирати „самоуправним споразумом“ уз одговарајућу примену правила о самоуправним споразумима (члан 586 и сл. ЗУР-а) или привредним уговором (уговором у привреди) уз одговарајућу примену правила Закона о облигационим односима.

SUMMARY

COMMERCIAL CONTRACTS IN SOCIALIST COUNTRIES

In this essay, it is firstly stated that in the laws of the socialist countries of Eastern Europe a commercial contract is a contract pertaining to the socialized economy, therefore, it is a contract by which the process of reproduction in the sphere of the socialized economy is realized, in other, words, that contract comes into being and is realized on the basis and in the process of achievement of the tasks and aims of the social ownership of the means of production.

However, there is no uniform view and no uniform concept of that contract in the laws of the socialist countries, there are differences in the definition of commercial contracts and also in regard to its place in legislature and judicial practice i.e. the legal systems of these countries.

In the law of the USSR, a number of theoreticians regard these contracts as a separate group of contracts within the civil law. According to them, the general rules on contracts are applicable to commercial contracts as well, which are related to them as a special concept is related to a genus concept (Ioffe and others). In contrast to this civilistic concept, there is the concept of commercial law, refuting the civil law character of these contracts (Pavlov, Laptjev). In Polish law, commercial contracts are also not regarded as a separate category of contracts, to which special regulations would be applicable. In Hungarian law, on the other hand, the question of the so-called commercial contracts is regulated by the insertion

of an additional category into the Civil Code of 1959, named „plan(ned) contracts”. As to the question of commercial contracts in the laws of Czechoslovakia, German Democratic Republic, Roumania and Bulgaria, they are in these countries regulated by separate law.

It is further stated in the essay that in the countries of the „real socialism” there is an increased tendency or a tendency toward the increase of the role commercial contracts. The commercial contract is no more the „second in importance” to planning, but is on the way to becoming a full-fledged instrument of planning. In this connection, it is more often stated that now the relations between enterprises should not be regarded as purely civil law relations, but contractual relations of a separate nature (*sui generis*).

Finally, the author touches upon the question of commercial contracts in Yugoslavia, and in that connection, the relation(ship) between the commercial contract (Article 25. of the Law of Obligations) and the self-management agreement (determining the individual mutual rights and obligations of the participants and the appropriate share of all the participants in the concurrently earned income and the concurrent bearing of risks). According to the author, there are no legal bars preventing the contractual parties from freely deciding whether such a contract should be regarded as a „self-management agreement” subject to the appropriate application of the regulations on self-management agreements (Article 586 and other of the Law on Associated Labour) or, alternatively, as commercial contracts subject to the appropriate regulations of the Law of Obligations.

RÉSUMÉ

LES CONVENTIONS ÉCONOMIQUES DANS LES PAYS SOCIALISTES

Dans l'article il est d'abord constaté que dans le droit des pays socialistes de l'Europe orientale la convention économique la convention de l'économie socialisée, donc, la convention par la voie de laquelle se réalise le processus de la reproduction dans la sphère de l'économie socialisée et cela signifie que cette convention prend naissance et se réalise sur la base et dans la réalisation des devoirs et des buts de la propriété sociale.

Cependant, une conception unique et une notion unique de cette convention n'existent pas dans le droit des pays socialistes, les différences existent dans la définition de la convention économique et en ce qui concerne sa place dans la législation et dans la pratique judiciaire, c'est-à-dire dans le système juridique de ces pays.

Dans le droit de l'U.R.S.S. toute une série de savants a traité ces conventions comme groupe spécial de conventions de droit civil. D'après ces savants, les règles générales relatives aux conventions sont valables aussi pour les conventions économiques qui se rapportent d'après eux en tant que notion spéciale à l'égard de la conception primordiale (Ioffe et autres). A l'opposé de cette conception civiliste se trouve la conception juridico-économique par laquelle est contesté le caractère de droit civil de ces conventions (Pavlov, Laptev). Dans le droit polonais les conventions économiques de même ne sont pas traitées comme catégorie spéciale des conventions pour lesquelles seraient valables des règles spéciales. Cependant, dans le droit hongrois la question de ce que l'on appelle les conventions économiques est réglée de cette manière que dans le code civil de 1959 est introduite une catégorie spéciale de conventions sous le nom de (conventions planifiées). En ce qui concerne les conventions économiques et Tchecoslovaquie, dans la République Démocratique Allemande, en Roumanie et Bulgarie, ces conventions sont réglementées par la législation spéciale.

Dans l'article il est ensuite souligné que dans les pays du „socialisme réel" est accru ou que la tendance existe de l'augmentation du rôle des conventions économiques. La convention économique — on peut dire n'est plus seulement un „lieu de la planification" mais elle est devenue c'est-à-dire elle doit devenir l'instrument de la planification. En relation avec ce qui précède on souligne de plus en plus fortement que maintenant les rapports entre les entreprises ne doivent pas être traités comme nettement de droit civil mais comme rapports contractuels sui generis.

A la fin l'auteur traite la question de la convention économique chez nous et en relation avec celle-ci la question relative au rapport entre la convention économique (article 25 de la Loi relative aux rapports d'obligation) et la convention autogestionnaire (par lequel sont déterminés les droits et obligations réciproques particuliers des participants avec la participation correspondante de tous les participants au revenu réalisé en commun et à l'action de supporter en commun les risques). D'après l'auteur il n'y a pas d'obstacles juridiques à ce que les parties contractantes décident librement si elles traitent une telle convention comme une „convention autogestionnaire" avec l'application correspondante des règles relatives aux „conventions autogestionnaires" (article 586 et suivants de la Loi sur le travail associé) ou comme une convention économique avec l'application correspondante des règles de la Loi relative aux rapports d'obligation.